

Bebyggede strukturer på landet

Bebyggede strukturer omhandler byarkitektoniske forhold, som ikke er knyttet til enkeltbygninger, men til byens matrikulering, gadenet, husrækker, torve, pladser m.m., der giver et overblik over enten de arkitektoniske værdier i en enkelt by og/eller over byers placering.

Vejklyngebyens særlige karakter opleves blandt andet i området omkring Smedevej og Søndervej i Emmerlev. Landsbykarakteren understreges af den enkle belægning og græsrabatterne.

I kortlægningen af bevaringsværdier i dette atlas er der udvalgt 26 mindre bydannelser. Men også en stor del af de øvrige landsbyer i regionen rummer landskabelige, kulturhistoriske eller arkitektoniske kvaliteter, som man bør tage hensyn til i den kommende planlægning.

Landsbyerne i Vadehavsregionen er som helhed kendetegnet af en enestående sammenhæng med det specielle landskab samt af de mange velbevarede huse og gårde, som stadig er præget af den regionale byggeskik.

Mange af landsbyerne ligger præcist i overgangen

mellem geesten og den åbne marsk, og i disse landsbyer ligger bebyggelsen ofte i en åben og langstrakt struktur, der følger de landskabelige skel. For nogle af byerne giver det en dramatisk placering "lige på kanten" som f.eks. i Vester- og Østerende Ballum, der ligger ud til den store Ballummarsk, eller som i Møgeltønder, der ligger på skråningerne ud til Tøndermarsken. Andre af byerne er begunstiget med en placering på de sydvendte skråninger ud mod ådalene, som f.eks. Brøns og Vilslev, der ligger smukt ud til henholdsvis Brøns Å og Kongeåen. Oppe på bakkeøerne ligger også en række fine landsbyer, hvorfra man har nogle af områdets værdifulde kig ud over Vadehavet, som f.eks. i Hjerpsted og

I mange af landsbyerne ligger landsbybebyggelsen på geest-randen lige på kanten ud til marsken. Vesterende Ballum.

Vesterende Ballum. Fra landsbyerne, der ligger inde i landet, som f.eks. Rørkær, der ligger “på spidsen” af Jejsing Bakkeø, er der tilsvarende vidt udsyn, men over marsken.

De landskabelige forhold har også givet grundlag for en helt unik bosættelsesform med gårde og huse, der ligger placeret på værfter, der rejser sig markant i marsken.

Enkelte af landsbyerne er kendetegnede af enkelte store træer og markant rumdannende beplantning, som f.eks. Vilslev og Sæd, ligesom man mange steder har bevaret de karakteristiske rækker af klippe-

de lindetræer foran de ældre huse og gårde. Andre af landsbyerne er karakteriserede af en mere åben struktur med knap eller ingen beplantning, som f.eks. Juvre på Rømø.

Den fine sammenhæng med landskabet, der er karakteristisk for Vadehavsregionens landsbyer, understreges yderligere af, at landsbyerne ofte er uden de store nye byudviklingsområder med parcelhuse og industri, der ellers har sløret karakteren af et stort antal af de danske landsbyer.

De fleste af områdets landsbyer kendes helt tilbage til 1200-1400-årene, og på gamle kort kan man føl-

Bebyggelse og beplantning danner en velbevaret helhed, der er rig på arkitektoniske og kulturhistoriske kvaliteter. Den enkle belægning understreger landsbykarakteren. Sønderbyvej 2, Sønderbyen, Møgel-tønder.

ge bebyggelsen tilbage til slutningen af 1700-tallet og begyndelsen af 1800-tallet og videre frem til i dag.

Fælles for mange af landsbyerne er, at de ældre bebyggelsesmønstre og vejstrukturer stadig er velbevarede og genkendelige, selv om bygningerne kan være ændrede eller totalt ombyggede. Flere af byerne har udviklet sig med små bebyggelsesforløb i forbindelse med anlæggelsen af jernbanerne, som det f.eks. ses i Brøns på vejforløbet mellem stationen og den gamle landsby eller i Møgeltønder langs Møllevvej. Mest markant præger jernbanen bydannelsen Egebæk-Hviding med det store stationsanlæg, der blev opført i 1887 ved den daværende rigsgrænse.

Den ældre regionale byggeskik er usædvanligt velbevaret, og den konsekvente brug af de lokale byggematerialer – det smukke, hårdtbrændte og rigt varierede murværk i kombination med hvidkalkede detaljer og fuger, de valmede tage og smedede murankre – udgør sammen med de karakteristiske bygningsdele en enestående helhed. Trods variationen

og forskelligheder fra den sydligste til den nordligste del og fra fastlandet til øerne, og trods mange ombyggede huse og udskiftede bygningsdele, danner den specielle regionale byggeskik et sammenhængende net, der binder området sammen og præger oplevelsen af landsbyer og landskabet.

Landsbybebyggelsen rummer også fine eksempler på de forskellige arkitekturstrømninger, der prægede tiden i slutningen af 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet. Disse strømninger forekommer også i særlige lokale variationer.

Få andre steder i landet har en så velbevaret regional byggeskik, som det er tilfældet i Vadehavsregionen, hvor de mange bygninger, som er opført i lokale byggematerialer, danner en rig varieret helhed. Den særlige bygningskultur, der knytter sig til den traditionelle landsbebyggelse, er ligeledes en bærende bevaringsværdi for regionens landsbyer.

Sårbarhed

Landsbyerne i Vadehavsregionen er sårbare over for beplantning eller bebyggelse, der svækker det unikke samspil mellem landskab og bebyggelse. I landsbyerne, der ligger i overgangen mellem geest og marsk, skal man være særlig opmærksom på at følge de "logiske" landskabelige afgrænsninger mellem bebyggelse og landskab og undgå ny bebyggelse eller tæt og høj beplantning i de lavere områder.

Landsbyerne er sårbare over for fortætning af de åbne strukturer, der er karakteristiske for en lang række af områdets byer.

Flere af byprofilerne er sårbare over for bebyggelse, der bryder med den eksisterende skala – det gælder både i forhold til nye, store produktionsbygninger og haller samt høje siloer.

Landsbyerne i Vadehavsregionen er præget af usædvanligt smukke overgange mellem bebyggelse og landskab. Her i udkanten af Rudbøl, hvor landsbybebyggelsen afsluttes ved terrænfaldet ned til de lavere liggende marskområder.

Den traditionelle landsbybebyggelse er som helhed sårbar over for tiltag, der svækker de særlige karakteristika, dvs. fjernelse af egnstypiske bygningsdele som *arkengab*, se side 116 og 118, eller karnapper, ændring eller overpudsning af facadernes røde murværk eller ændring af de hvidkalkede facader til materialer og farver, der er fremmede for området.

De valmede tagformer (og bræddegavlne på Fanø) er sammen med de tækkede tage eller teglhængte tage og de murede skorstenspiber kendetegnende for mange af landsbyerne, og tagfladerne er sårbare over for ændring af tagform og tagbelægningsmateriale samt af nye store kviste.

Traditionelle ældre bebyggelser er som helhed sårbare over for ændringer af de karaktergivende bygningsdele, f.eks. fra de fint forarbejdede og velproportionerede vinduer og døre, der knytter sig til den oprindelige byggeskik, til nye vinduer og døre udført i plast og aluminium og med termoruder.

Landsbyens grønne områder, pladser og haver osv., som bringer byens bygninger sammen til en værdifuld helhed, er sårbare over for nyplantninger og pleje, som i kultivering og artsvalg ikke harmonerer med lokale traditioner og kulturhistorie.

Janderup

Janderup er en stationsby beliggende i et fladt landskab på kanten af Varde Ådals nordside. Byen består af to dele, henholdsvis den gamle kirkeby, der strækker sig fra jernbanen og helt ned i engene til den gamle ladeplads ved Varde Å, og stationsbyen, der ligger på geest-randen. Byen har bevaret det oprindelige slyngede vejforløb, ejendomme hovedsageligt fra 1700- og 1800-årene samt den fritliggende kirke og ladepladsen, som havde sin storhedstid op til 1900-tallet. Ladepladsen kan fortsat ses helt nede ved åen. Landskabet omkring kirkebyen løber helt ind omkring Åkirkevej, som er vejen, der forbinder stationsbyen og ladepladsen. Det karakteristiske ved stationsbyen er banen, banegården og det helt lige øst-vestgående vejforløb, som hovedgaden Vesterled har igennem byen. Arkitekturen i stationsbyen er typisk stationsbystil: Villaer med pudsede facader og villaer opført i Bedre Byggeskik.

Janderup er et landsbysamfund, hvis udformning er præget af forskellige tidsepoker, der spænder over et par hundrede år. Byen er nogenlunde autentisk både i sin struktur og arkitektur. Vejforløbene og mange af de karakteristiske huse i 1^{1/2} etage og stationsbypræget er bevaret.

Sårbarhed og anbefalinger

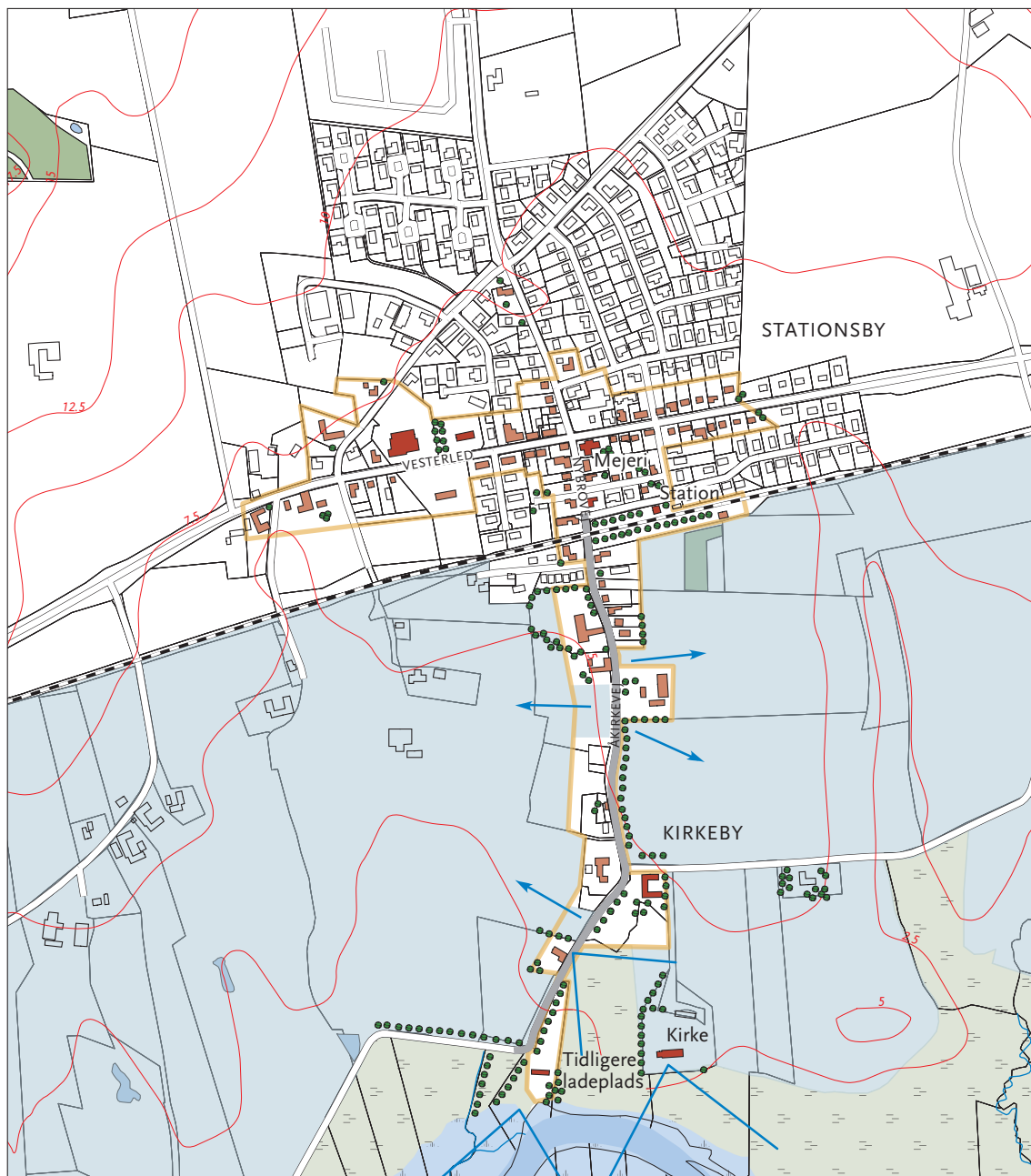
Da Janderups struktur, især i kirkebyen, er så velbevaret, er byen følsom over for forandringer, eksempelvis ændringer af Åkirkevejs profil og forløb. Både i stationsbyen og i kirkebyen er der flere huse, der er præget af ændringer og ombygninger, der ikke harmonerer med egnens traditionelle byggeskik og kulturhistorie. Bebyggelserne er sårbare over for andre materialevalg end de oprindelige. Vesterled er som "hovedgade" en overordnet trafikforbindelse, hvor der kører mange biler. Især er der mange turister, der skal igen-

Åkirkevej med sit næsten uændrede forløb siden middelalderen.

nem byen til sommerhusområderne ved Vestkysten, hvilket belaster byen. De smukke kig, ud mellem bygningerne og beplantningerne fra Åkirkevej, ud over markerne, engene, ned til kirken og ud over den store marsk, er væsentlige som en del af Janderups identitet. Området er sårbart over for nye boliger såvel som større produktionsbygninger mellem de gamle gårde. Ændringer i beplantningerne ved fældninger af læhegn eller fældning af markante træer langs Åkirkevej vil forringe helhedsindtrykket.

I det omfang det er muligt, bør der laves forbedringer af vejmiljøet på Vesterled, til gavn for trafikken og hele bymiljøet. Langs Åkirkevej bør man undgå at plante. Lave afgrøder bør vælges på markerne langs vejen, så udsynet og kigget til engene og kirken fra flere sider kan opleves året rundt. Der bør udarbejdes en bevarende lokalplan med henblik på at fastholde kvaliteter og give borgerne rådgivning om renoveringsmetoder. I lokalplanen bør medtages bestemmelser om materialevalg, facader og vinduer, men også bestemmelser om sikring af Åkirkevejs forløb med det smalle vejudlæg og bevaringsværdige beplantninger.

Ho

Ho er et af de nordligste bysamfund i Vadehavsregionen. Landsbyen ligger på kanten af det opdyrkede klitlandskab, hvorfra der er en meget smuk udsigt ud over marsken, Ho Bugt, i det fjerne Esbjerg og Varde Ås udmunding. Landsbyens kirke ligger midt i byen og fungerer som pejlemærke for hele området. Ho, der ligger omkranset af store marker, plantager og sommerhusområder, har en åben karakter med store ubebyggede områder ind mellem husene og er smukt præget af store træer og beplantninger.

Ho er i sin struktur en velbevaret landsby med en del velbevarede ejendomme, selvom mange gamle huse er revet ned eller er blevet stærkt ombyggede. I den sydlige ende af den del af Ho, der kaldes Nørballe, er der opført et feriecenter, som virker anmassende i bybilledet, med store proportioner og et helt andet materialevalg end det, man finder i det gamle

Ho. En del andre villaer og forretningsejendomme er også opført syd for Nørballe i 1950'erne og senere.

Sårbarhed og anbefalinger

Hos beliggenhed tæt ved marsken og havet gør stedet meget attraktivt, og det er derfor meget yndet at bygge eller købe et feriehus i byen eller i de tilstødende ferieområder. Ho er omfattet af en bevarende lokalplan, som sikrer husenes fortsatte autenticitet. Ho ligger i et fladt landskab, hvor større anlæg, byggerier, tilplantning og tilgroning kan ses på lang afstand. Derfor har det betydning, at nye bebyggelser indpasses med de rigtige proportioner og materialer. De nuværende veje med deres slyngede forløb har høj bevaringsværdi og er med til at give Ho sin særlige værdifulde karakter. Derfor bør forløbene og vejenes enkle form fastholdes og for meget "udstyr" i form af fortove, gadelamper m.v. bør undgås.

Byen er følsom over for væsentlige ændringer i be-

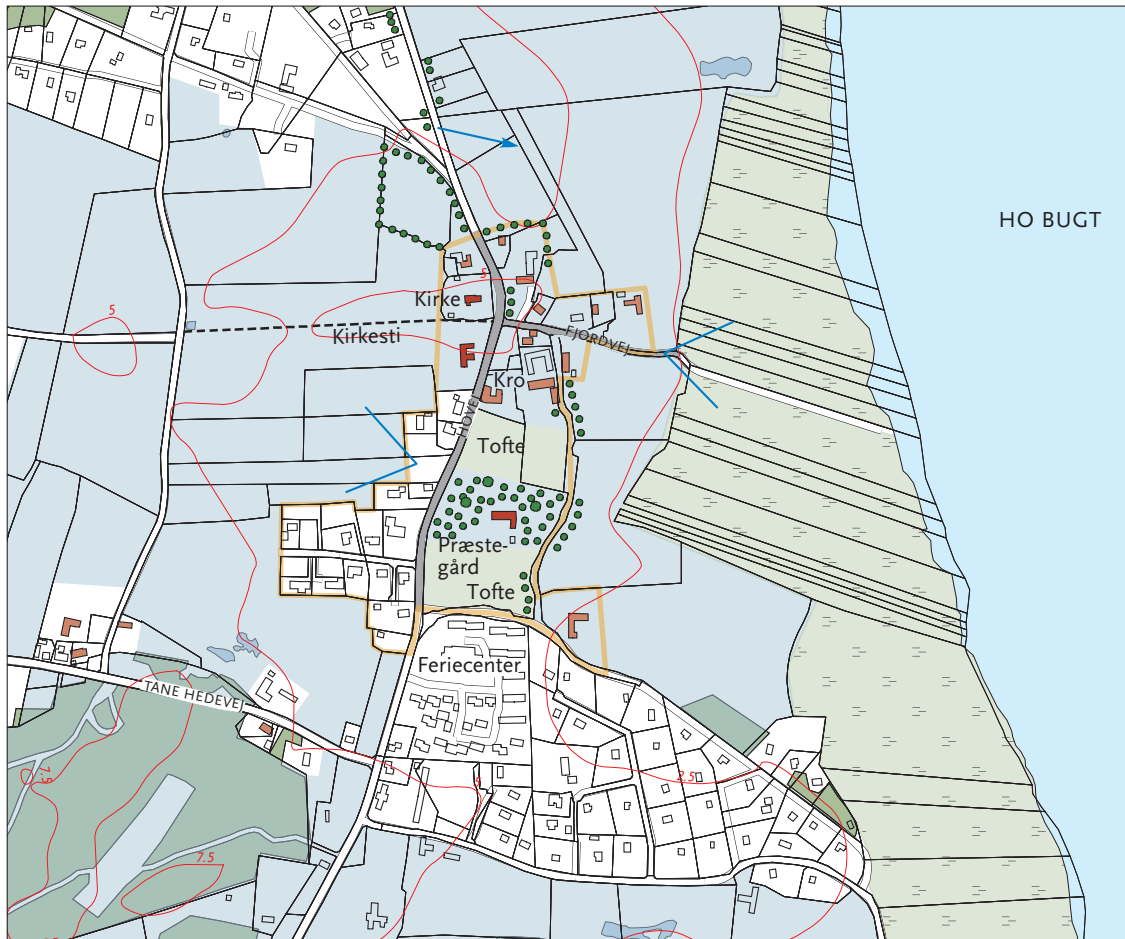

Prospekt fra 1850'erne. I forgrunden kirken og i baggrunden en mølle, som ikke eksisterer i dag. Til højre typisk bebyggelse fra Ho. Ho er på tegningen uden ret megen beplantning, den er kommet til senere.

plantningerne. Det er vigtigt at fastholde de store træer, men også de gamle læhegn, der flere steder er rester af, bør bevares eller genplantes. Tofterne mellem ejendommene og markerne vest for landsbyen bør sikres. Det vil ødelægge byns karakter, såfremt der kommer nye bebyggelser eller beplantning

ger på disse arealer. De eksisterende rumdannede beplantninger bør bevares og plejes.

De nuværende muligheder for udsyn imellem husene ud over engene og bugten samt over de åbne tofter er meget vigtige at fastholde.

Ho 1:10.000

Hjerting

Hjerting er en skipperby, som ligger ved en lang, lav kystlinie med naturhavn. Hjerting var et vigtigt søfartssamfund igennem 1600- og 1700-tallet, hvor byen havde sin storhedstid. Strukturen i den gamle bydel er som et stort V, hvor det højre ben er Gl. Guldagervej, der fører til landsbyen Guldager, og det venstre ben er Hjertingvej, som fører til Varde. Omkring disse veje og mindre sideveje er der igennem århundreder bygget boliger og erhvervsejendomme.

Bebyggelsen er tæt, især på Gl. Guldagervej ligger husene næsten gavl mod gavl, mens der på sidevejene er en mere åben karakter med haver omkring husene.

Hvor Gl. Guldagervej møder Strandpromenaden, ligger Hotel Hjerting med sin gule facade og sit røde tag. På stedet har der ligget en kro siden 1690.

Hjertings struktur med veje og gader er rimeligt velbevaret. Ligeledes er der stadig mange af de æl-

Gadernes forløb igennem den gamle del af byen svarer i dag nogenlunde til forløbet i ca. 1870.

dre huse tilbage, men der sker løbende nybyggeri og ombygninger, som ændrer byens karakter.

I den centrale del af byen ligger en række huse, som er typiske for Hjerting, i 1 til 1½ etage, i røde sten eller malet murværk og med røde tegltage. Tagetagen har kviste mod gaden.

Gl. Guldagervejs kvaliteter er de beskedne proportioner og et snoet gadeforløb, der er tilpasset terrænets fald ned mod bugten. Husene er i én etage med tagetage.

Hjerting Strandvej.

Gaderummet omkring Gl. Guldagervej er på hele strækningen nogenlunde intakt. Der er kommet nye huse til, men karakteren er bevaret.

Stadig fornemmer man den tætte bydannelse, hvor husene ligger i gadelinien, og flere steder er de mindre gaders grusbelaegninger bibeholdt.

Hjertings toft, i dag byens lystanlæg, er nogenlunde intakt, selvom nyt byggeri på nabogrundene ligger tæt på og truer grønningens oprindelige, åbne karakter.

Sårbarhed og anbefalinger

Byen er som helhed meget følsom over for forandringer på grund af de beskedne proportioner.

De gamle veje er sårbare i forhold til anlægs løsninger, der vil sløre den historiske struktur. Bymiljøet er også følsomt over for ombygninger uden hensyn til bygningernes arkitektur og kulturhistorie, eller for nedrivninger af de ældste huse med efterfølgende opførelse af arkitektonisk "fremmede" hustyper.

Der bør udarbejdes en bevarende lokalplan, der sikrer, at bystrukturen bevares, og at nye huse indpasses i den traditionelle arkitektur. Det bør være et princip, at de nuværende proportioner med halvanden etages byggeri fastholdes i det gamle byområde. Materialerne bør være rødt eller malet murværk og røde tegltagsten.

Lokalplanen bør indeholde en vejledning om, hvordan bygninger og de grønne arealer vedligeholdes, og der bør udarbejdes en designmanual for teknisk udstyr.

Hjerding 1:10.000

Novrup

Novrup er en lille landsby mellem Esbjerg og Tjæreborg. Den består af en samling gårde og ejendomme langs et bugtet vejforløb. I 1874 blev jernbanen mellem Lunderskov og Esbjerg anlagt, og en del af landsbyen blev afskåret fra marsken. Derved mistede stedet den værdifulde udsigt ud over Vadehavet.

Midt i landsbyen fornemmes stadig landsbyforten, der ligger hen som en stor fælles grønning. Gårdene er, afhængig af opførelsestidspunkt, bygget i forskellige stilarter. Der er egnstypiske gårde med stråtage, og huse opført i historicisme og Bedre Byggeskik.

Stjerneudskiftningen, der blev gennemført i 1797, er stadig meget synlig, bortset fra området syd for jernbanen ned til Tjæreborgvej, der er udlagt til industri.

Landsbyen har i tidens løb undergået store forandringer. Vejforløbet blev ændret på grund af jernbanens etablering. Landsbyen blev delt, og Novrupvej

ophørte med at være "landsbygade", men blev forbindelsesvej mellem Tjæreborg og Esbjerg og dermed meget trafikeret. Flere af husene er velbevarede, men der pågår hele tiden forandringer, som ændrer landsbyens karakter.

Landsbyens særlige beliggenhed, de fine landskabelige træk omkring grønningen og ejendommens placering langs vejen gør dog alligevel, at der er en fin helhed på stedet.

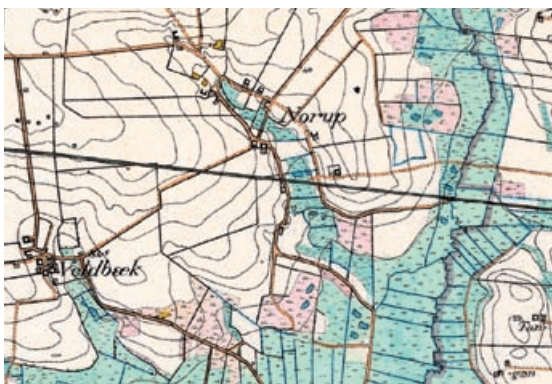
Novrupvejs anvendelse som forbindelsesvej mellem Tjæreborg og Esbjerg gør, at landsbyen ikke opleves som en helhed, idet vejen ikke udgør et samlingspunkt.

Sårbarhed og anbefalinger

Novrup er med sin beliggenhed tæt ved Esbjerg underlagt et stort pres, idet området kan udnyttes til boligbyggeri. Landbrugene i området nedlægges, og landsbykulturen med smedie, købmand m.v. er i årenes løb forsvundet.

Novrupvej har mere karakter af en stor landevej end af en landsbygade.

Jernbanen blev etableret i 1874 og afskar en del af landsbyen fra marsken.

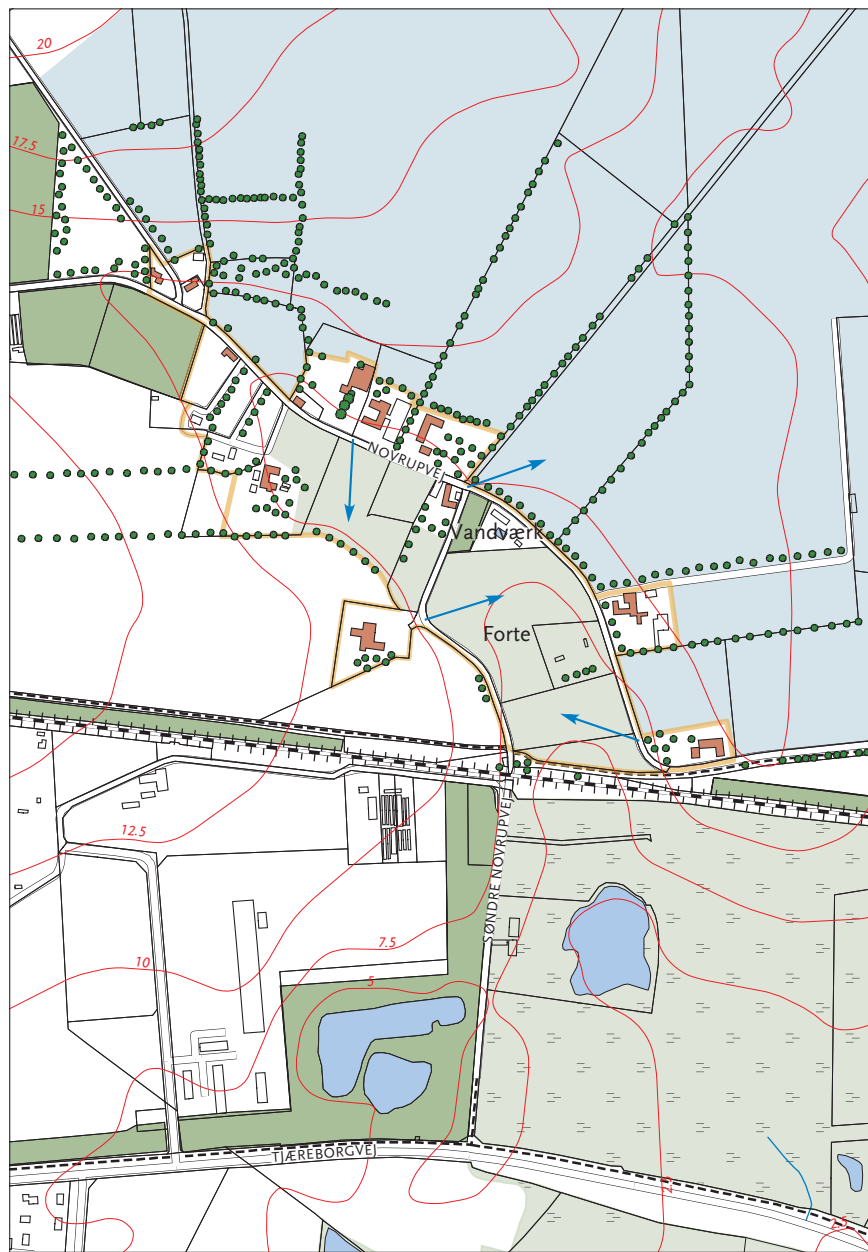
Landsbyens ejendomme er truet af ombygninger og renoveringer uden hensyn til egnens traditionelle byggeskik og kulturhistorie.

Især vejforløbet langs nordsiden af grønningen og landsbyens samspil med landskabet og de mange store træer er værd at fastholde.

På baggrund af kvaliteterne i Novrup må det anbefales, at der udarbejdes lokalplan for hele landsbyen med bevaringsbestemmelser.

Lokalplanen bør sikre, at landsbyens helhed bevares, og at der ikke foretages udstykninger, der ødelægger strukturen. De tilbageværende bevaringsværdige huse bør sikres, og der bør udarbejdes en vejledning for vedligeholdelse af husene.

Ved nybyggeri bør der vælges materialer og farver i overensstemmelse med den traditionelle lokale byggeskik. Det bør ligeledes overvejes, hvorvidt der kan etableres miljøforbedringer på Novrupvej, så strækningen gennem landsbyen genetableres som landsbygade.

Novrup 1:10.000

Tjæreborg

Tjæreborg består af 3 bydele, Østerby, Sønderby og stationsbyen. Østerby og Sønderby ligger på hver sin side af en stor opdyrket grønning, som strækker sig ind til byen ude fra marsken. Stationsbyen ligger lidt vest for Østerby. Jernbanen blev etableret i 1874. Tjæreborg er et bysamfund, hvis udformning er præget af forskellige tidsepoker. Stationsbyen præges af lige gader med villaer, der er opført i blankt murværk eller har malede facader. De gamle bydele er beliggende omkring de oprindelige veje, eksempelvis Østerbyvej og Sønderbyvej. Siden 1880'erne er byudviklingen sket omkring jernbanestationen på begge sider af banen. Bebyggelserne forbindes gennem en viadukt midt i byen.

I struktur, byggestil og arkitektur i den nyeste bydel er Tjæreborg en lille typisk stationsby, som i sin tilblivelse minder om landsbyerne Janderup og Egebæk-Hviding i Vadehavsregionen. Østerby og Sønderby har endnu ejendomme fra 1700- og 1800-tallet, mens stationsbyen er præget af Bedre Byggeskik og af historicismens huse fra 1880-1920. Byen virker autentisk både i sin struktur og arkitektur. Vejenes udformning er typiske villaveje, med stil og udstyr afledt af

De fine Bedre Byggeskik huse er værdifulde i Tjæreborg og bør sikres med en bevarende lokalplan.

renoveringerne i 1960'erne og 1970'erne. Roborghus ude ved kysten var Tjæreborgs ladeplads med forbindelse til byen via Vestre og Østre Strandvej.

Sårbarhed og anbefalinger

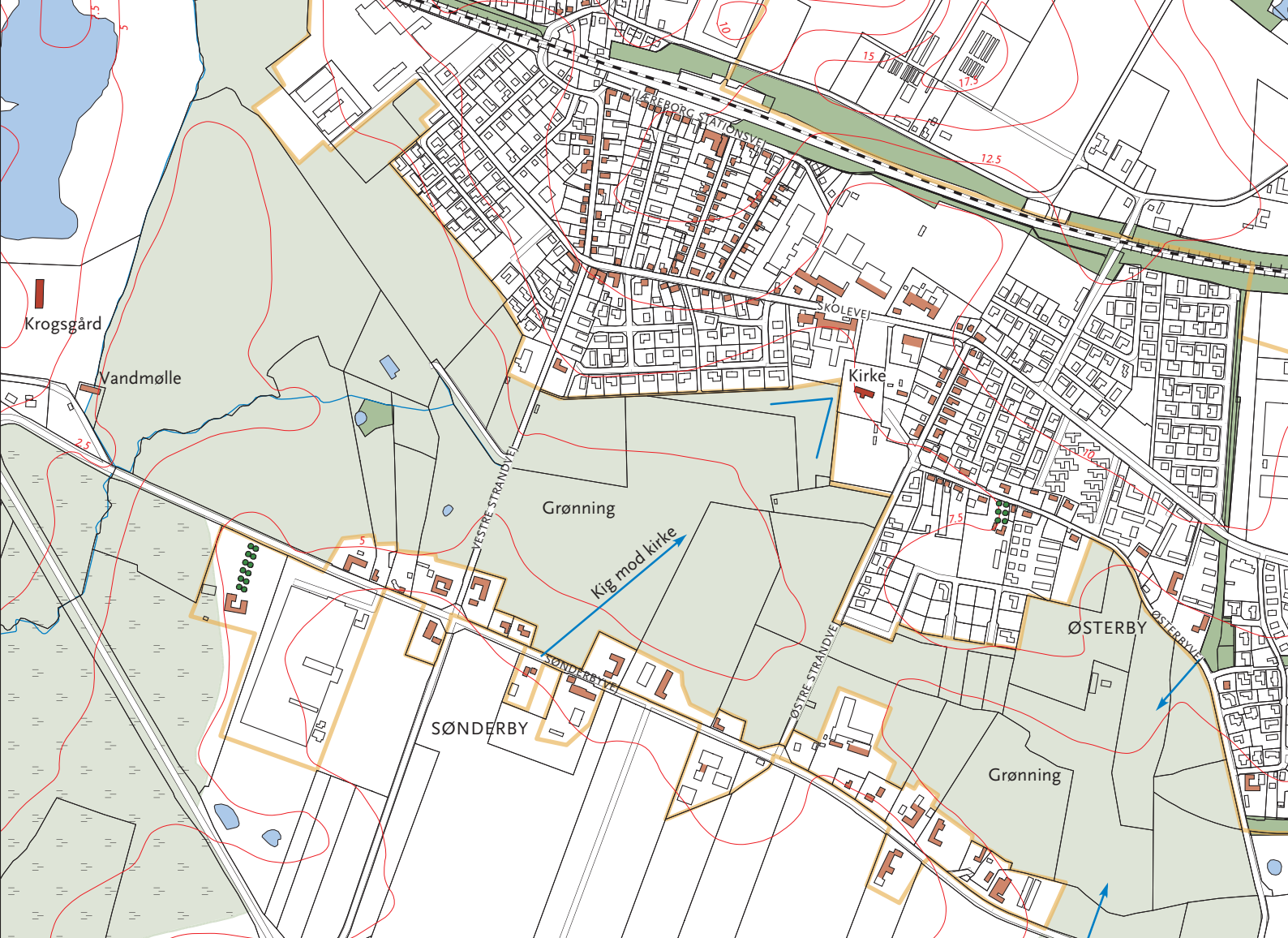
Tjæreborg Stationsby har en fin samling huse bygget fra 1890'erne og frem til 1930. Flere af husene er opført i Bedre Byggeskik, hvilket præger byen meget og giver Tjæreborg sin særlige bevaringsværdige karakter. Disse huse er sårbare over for forandringer og brug af materialer, som ikke er i overensstemmelse med egnens traditionelle byggeskik og kulturhistorie.

For byens helhedsindtryk er det væsentligt at fastholde gadestrukturen med de faste byggelinier. I Østerby og Sønderby ligger der flere af de traditionelle ejendomme, som fortsat har stor bevaringsværdi, men som hurtigt kan forandres ved ukendte renoveringer.

Hele Tjæreborg, inklusive Sønderby, bør omfattes af en bevarende lokalplan. Mange ændringer kan i dag gennemføres uden rådgivning fra kommunen eller

På kortet fra ca. 1870 ses Roborghus Kro ude ved kysten og den øst/vestgående Sønderbyvej med gårdene beliggende på "kanten" af grønningen. Det ses tydeligt, at Sønderby ligger på en knude hævet over engene.

Tjæreborg 1:10.000

andre instanser, såfremt der ikke foreligger en lokalplan for området.

Lokalplanen bør indeholde bestemmelser om udformningen af stationsbyens veje og husenes placering på

grundene. Der bør være bestemmelser om arkitektur og materialevalg, som skal sikre de eksisterende huse. Nye bebyggelser bør indpasses med respekt for byens karakter, og grøningen bør friholdes for yderligere bebyggelser og beplantninger.

Nordby

Nordby er måske Danmarks bedst bevarede skippermiljø, med en intakt bykerne og stråttækte huse fra 1700- og 1800-tallet. Gadestrukturen er udformet med nord-syd gående gader og øst-vest gående slipper. Næsten alle huse ligger i samme retning parallelt med slipperne. I Hovedgaden følger husene den nord-syd gående gadelinie. Nordby ligger helt ned til kysten i et fladt klitlandskab, og der er en tæt sammenhæng mellem byen og den omkringliggende natur – havet, marsken og de bagvedliggende klitter. Byen virker med sin rige beplantning meget grøn.

Strukturen og de gamle huses arkitektur er i det store hele uændret igennem de sidste 100 år. Udover de mange fine stråttækte huse er der også nyere skipperhuse fra 1880'erne i en arkitektur fra tiden, der var præget af historicisme. Mange af husene er fredede.

Sårbarhed og anbefalinger

Landskabet omkring byen, især mod nord, er meget sårbart. Nyt byggeri her vil ændre den særlige oplevelse, når man kommer med færgen, hvor man ser

en by, som på trods af enkelte nyere byggerier opleves meget autentisk.

Ønsker om byudvikling truer de sidste rester af den direkte sammenhæng mellem landskabet og den gamle bydel. Det anbefales, at de mest værdifulde landskabsområder tættest ved byen sikres og bevares, samt at der udarbejdes en samlet analyse af Nordbys udbygningsmuligheder.

Udsigten fra udsigtspunktet Kikkebjerg forringes af træbeplantning. Udtynding af træerne vil kunne sikre, at man fra Kikkebjerg igen kan se ud over havet og øen.

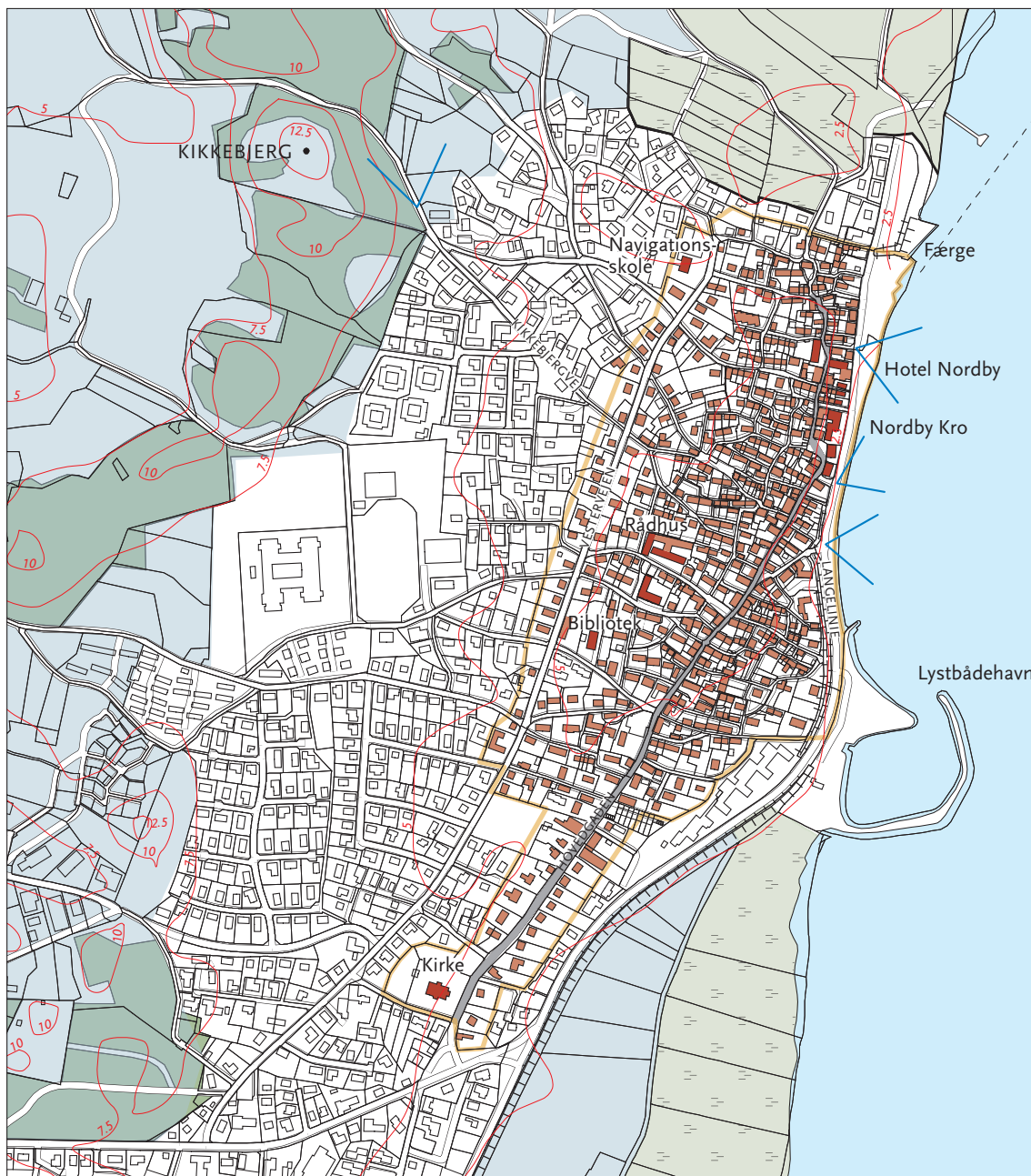
Karakteren af skippermiljøet er sårbart over for moderne arkitektur og nye materialetyper, som ikke tager hensyn til eller udgangspunkt i den lokale byggeskik og kulturhistorie. Gademiljøet kan meget let forringes af overdreven anvendelse af teknisk udstyr i form af mange lamper, bænke, papirkurve m.v.

Nordby har et meget stort antal huse, som har en høj bevaringsværdi, men som også er kostbare at vedligeholde i overensstemmelse med lokal byggeskik og kulturhistorie. Derfor er manglende økonomiske støtteordninger en trussel for hele miljøet.

De eksisterende lokalplaner med bevaringsbestemmelser bør overvejes fulgt op med økonomiske støtte muligheder, til fremme af anvendelse af traditionel egnbyggeskik ved ombygning eller renovering af husene. Træværk bør fremstå malet. Ligeledes opnås den bedste bevaring ved renoveringer med bygningsmaterialer som strå, skifer og traditionelle teglsten til tagdækning, samt murede facader, der fremstår i blankt murværk eller pudset.

Nordbys typiske østvendte gavle er vendt mod havnen.

Sønderho

Sønderho er en af landets mest helstøbte skipperbyer. Byen er med sin særlige struktur og lave huse med stråtage en hel unik bebyggelse. Byens huse ligger med gavlene øst-vest vendte som i Nordby. Gaderne er smalle, og der er slipper der snor sig ind imellem husene og haverne. Bystrukturen veksler mellem en stor grad af tæthed og, i modsætning til Nordby, en mere åben karakter, hvilket skyldes de store grønninger mellem og omkring husene i en del af byen.

Sønderho ligger i et klitlandskab. Byen ligger ned til Vadehavet med en af de store tidevandsstrømme, som i sin tid udgjorde byens naturhavn. I dag er havnen ved ebbe blot en smal flod, som løber ind til byen.

Byen på Fanøs sydspids er med sin beliggenhed attraktiv som feriested, og sommerhusejerne har sammen med de fastboende forstået at værdsætte byen og fastholde husene næsten uændret igennem de sidste hundrede år.

Sårbarhed og anbefalinger

Sønderho er et bysamfund, der vil lide ubodelig ska-

De viste huses placering i ca. 1870 svarer nogenlunde til de eksisterende huse i byen med hensyn til retning og størrelse.

de ved renoveringer af de eksisterende huse og opførelse af nye bygninger, som ikke er i overensstemmelse med den traditionelle byggeskik og kulturhistorie, eller som ikke passer ind i bebyggelsesmønstret. Byen er desuden sårbar over for byggeri i de åbne områder eller ændringer i gademiljøet.

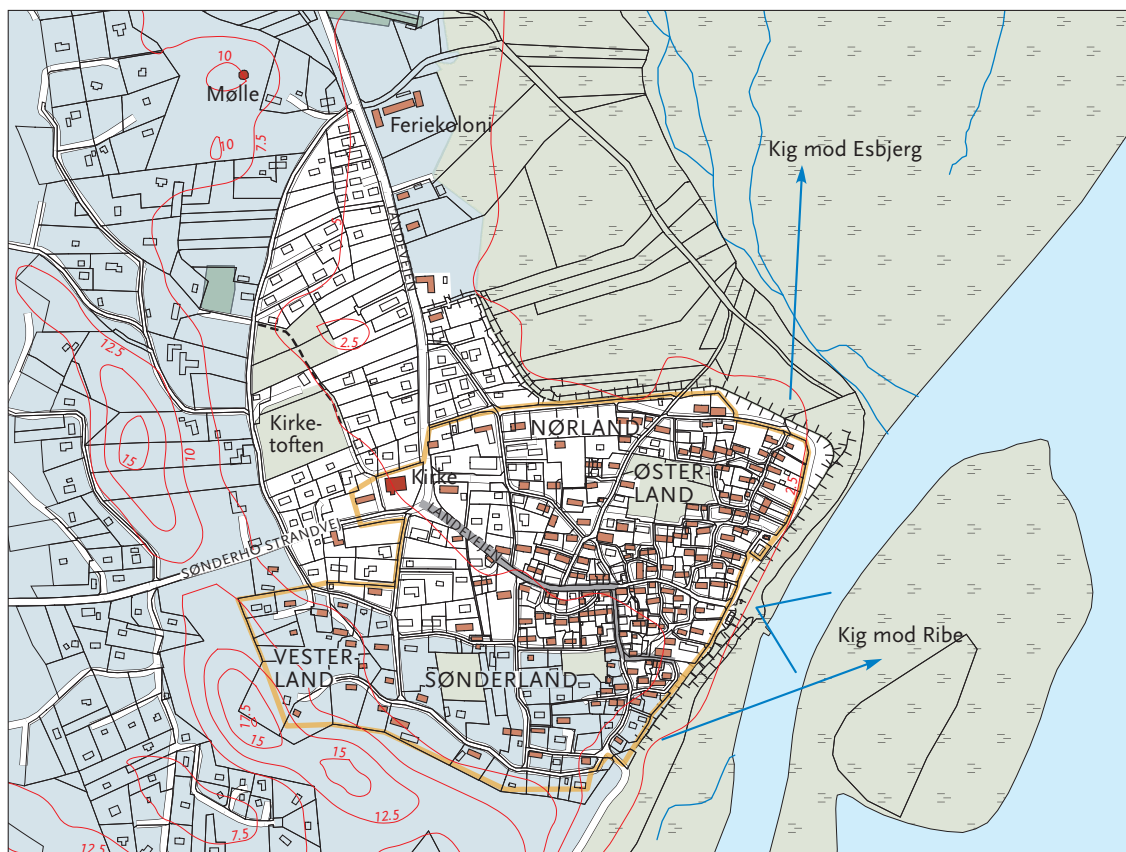
Byen er omfattet af en bevarende lokalplan, der sikrer, at ændringer af husene sker i overensstemmelse med husenes arkitektur og alder. Mange af husene er desuden fredede.

Ved indpasning af nye bebyggelser bør man sikre sig en sammenhæng med den eksisterende bebyggelses karakter og ikke fravige dimensioner og materialevalg, som er gængse på stedet. Traditionelle parcelhuse bør ikke opføres i selve byen.

Man bør fortsat sikre, at gader og slipper bliver behandlet nænsomt. Det vil sige, at gadelamper bør indpasses med omhu, måske helt undlades på sær-

Slippe fra den centrale del af byen til havnen. Man fornemmer overalt husenes ensartede og smukke karakter og træernes lave vækst.

lige strækninger, og fortove, kantsten og lignende bør undlades.

Det er vigtigt at fastholde lokalplanen og eventuelt følge op med konkrete vejledninger i form af skitser og eksempler, herunder vejledning om pleje af grønne områder.

Afgrænsningerne omkring den gamle bydel bør ikke belastes med yderligere bebyggelser.

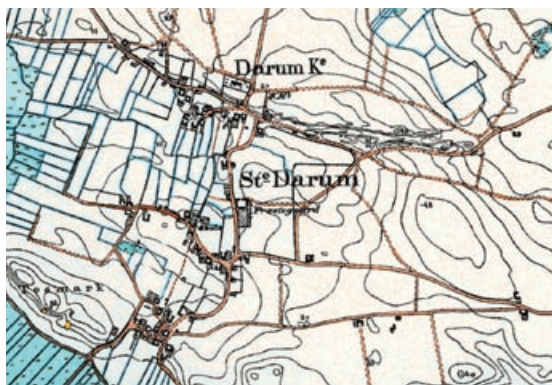

Indsejlingen til Sønderho med Fanøs sydspids i baggrunden.

Store Darum

Store Darum er en stor landsby i et åbent marsklandskab syd for Esbjerg. Landsbyen har fritliggende, ofte to- eller trelængede gårde og ejendomme, der er opført i 1700- og 1800-tallet. Disse ejendomme er ofte enten rød- eller hvidkalkede. Oprindeligt havde ejendommene stråtage, men mange er i dag udskiftet med eternit. Ind mellem gårdene ligger arealer, som anvendes til landbrug eller haver, hvilket giver muligheder for meget smukke udsyn ud over landskabet. Nord for Gl. Darumvej har byen en mere tæt karakter omkring Sviegade og kirken. I de sidste mange årtier er der omkring Sviegade opført villaer i forskellige stilarter. Hele Store Darum virker meget grøn med mange store træer.

Store Darum er rimelig velbevaret strukturmæssigt set. De oprindelige veje, med deres enkle udformninger uden fortove samt snoede forløb, har høj bevaringsværdi. De fleste af de gamle gårde er bevaret, men mange af dem er dog ændret en del, f.eks. med

Store Darums udstrækning ca. 1870. Næsten alle gårde eksisterer den dag i dag. Det ses tydeligt, at Sønderby ligger ud mod marsken mellem to højdepunkter i landskabet.

hensyn til tagmaterialer, vinduer og døre. Landskabet, som går helt ind til byen, præges af de store åbne vidder, og fra byen er der en smuk udsigt til digerne langs Vadehavet.

Sårbarhed og anbefalinger

De enkelte bydeles beliggenhed ud mod engene, marsken og digerne er værdifulde. Der opleves en tæt forbindelse til engene og markerne, specielt i Sønderby og Vesterby. De mange fine kig mellem gårdene til omgivelserne er vigtige at fastholde. Store Darums åbne karakter er således meget påvirkelig over for nye udstykninger, byggerier og beplantninger.

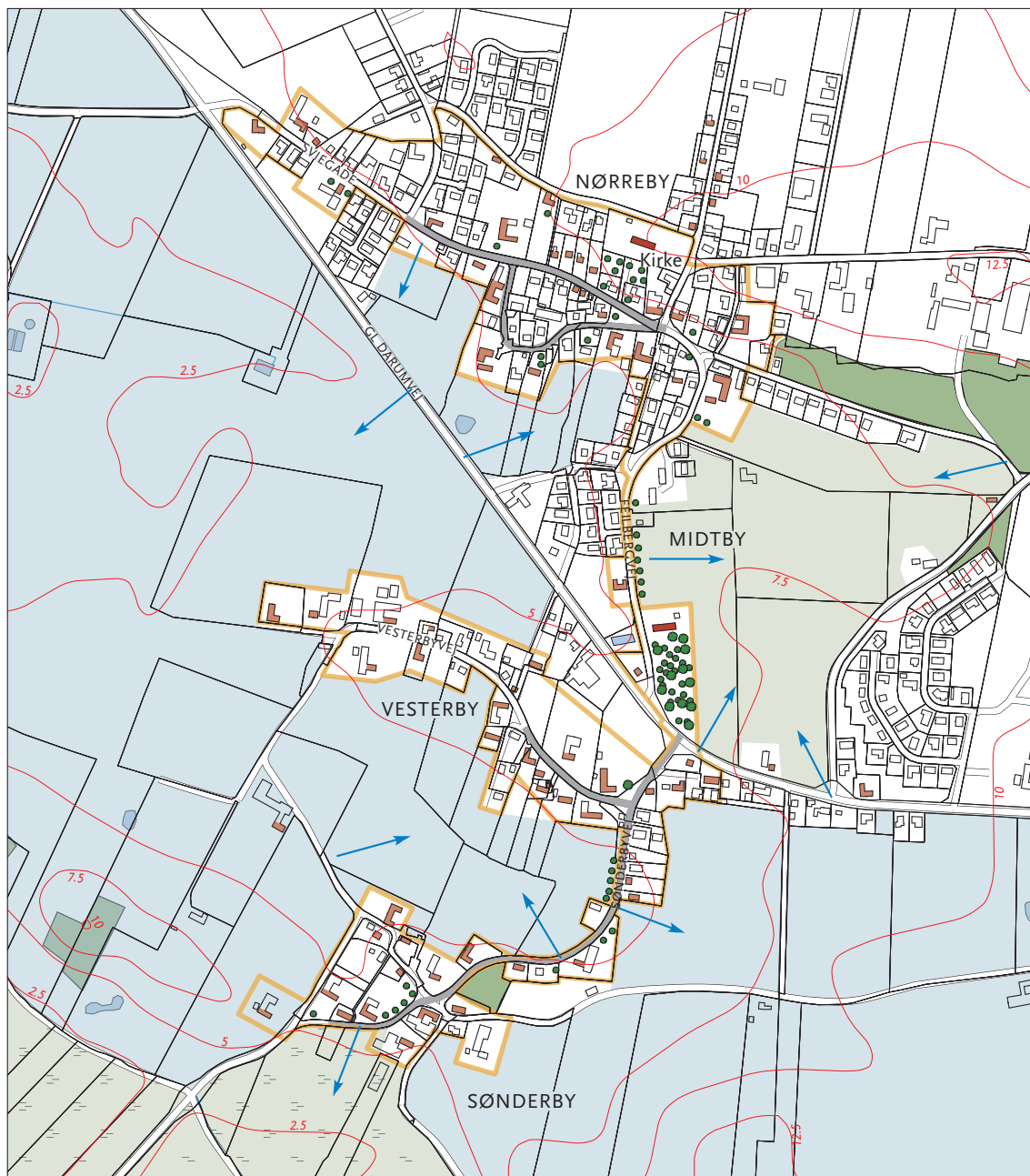
Der er mange gårde og villaer med høj bevaringsværdi. De er sårbare over for bygningsændringer. Det vil være utilrådeligt at ændre vejene, f.eks. ved udretninger eller bredere profiler. Mange af gårdene bruges stadig til landbrug. Nye større landbrugsbygninger passer ikke til byens historiske struktur.

Store Darum har en bevarende lokalplan. Den store samling af egnstypiske ejendomme bør overvejes støttet med hensyn til bevaring og genetablering af stråtage og traditionelle vinduer og døre.

Det er væsentligt at bibeholde vejenes nuværende enkle karakter og undgå for meget "udstyr" eksempelvis i form af fortove og gadebelysning af forskellige typer.

De åbne områder imellem gårdene bør ikke bebygges, men fastholdes som marker og fener.

I forbindelse med byggesagsbehandlingen af landbrugsbygninger bør der vejledes om placering af eventuelle nybygninger, så landsbymiljøet med de beskedne dimensioner påvirkes mindst muligt.

Vilslev

Vilslev ligger smukt i et markant landskabeligt skel mellem de lavtliggende engarealer omkring Kongeåens løb og det hævede agerland mod nord. Bebyggelsen er placeret på den sydvendte skråning, fint hævet over de lavtliggende engarealer, der længere mod vest udvider sig til store vidstrakte marskarealer, som afgrænses af havdiget mod vest. Landsbyen er kendetegnet af den fritliggende kirke, som ligger helt ude ved kanten til ådalen, hvor den indgår i et samspil med Vilslev Spang, der ligger på den anden side af Kongeåen.

Landsbybebyggelsen er karakteriseret som en vej-klyngeby, hvor den ældre gård- og husbebyggelse har været grupperet omkring et forgrenet vejnet. Denne struktur er velbevaret og præger oplevelsen. Ved Vilslev Spang var der toldsted fra 1791 til 1851 og der var også kro på stedet. I første halvdel af 1900-tallet udviklede byen sig med brugsforening, skole og mejeri øst for byen ved Kongeådalen.

Særligt kendetegnende for Vilslev er de bevarede grønne tofter inde i landsbyen samt de større tre- og

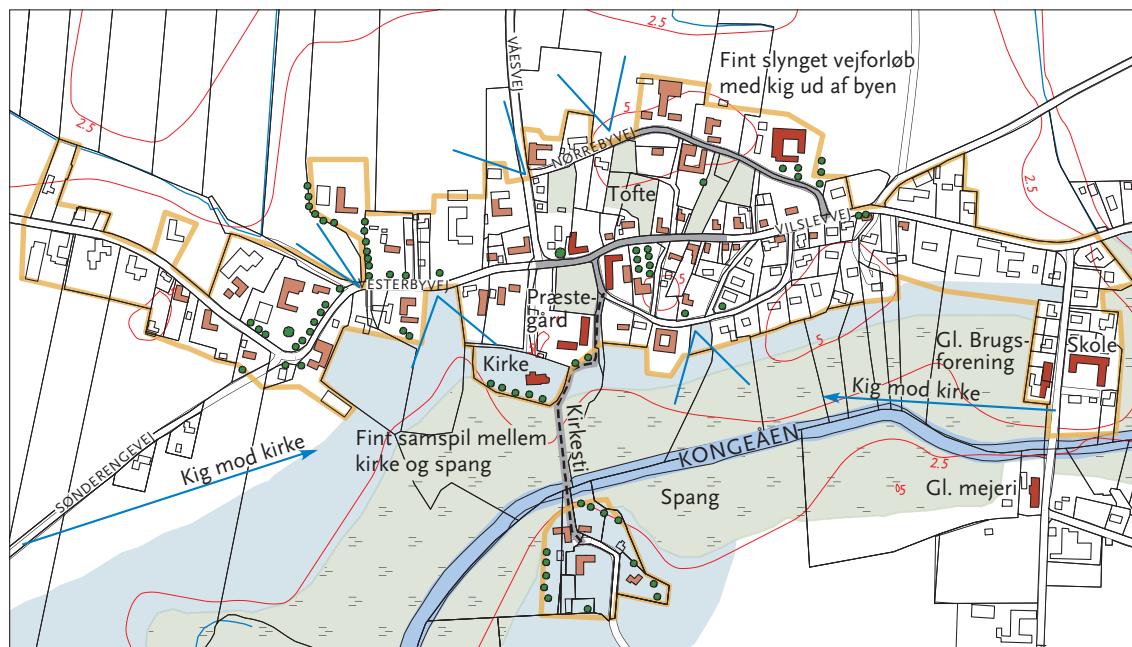
Vilslev, der kendetegnes af den fritliggende kirke, er karakteriseret af en usædvanlig smuk beliggenhed på nordsiden af Kongeådalen, hvorigennem Kongeåen har et slynget løb.

firlængede gårdanlæg, der har bevaret deres placering langs det slyngede vejforløb. Omkring de gamle gårde er store fritstående træer og gamle haver, der ligeledes kendetegner byen.

Vilslev udgør en velbevaret og værdifuld helhed, der er karakteriseret af den klare sammenhæng med det omkringliggende landskab. Der er bevaret et stort antal ældre huse og gårde i byen. Enkelte byg-

I Vilslev er bevaret et stort antal af de gamle firelængede gårde. Nørrebyvej 6 fremstår som en helstøbt og velbevaret helhed, hvor udlænger, stuehus og beplantning danner en fin arkitektonisk og kulturhistorisk helhed.

ninger er præget af omfattende ombygninger, og på flere bygninger er karaktergivende bygningsdele som vinduer og døre udskiftet.

Sårbarhed og anbefalinger

Landsbyen er særlig sårbar over for ny bebyggelse eller beplantning på de ubebyggede tofter og ud mod ådalen. Den særlige sammenhæng mellem kirken, Kongeåen og Vilslev Spang er ligeledes følsom over for indgreb, der ikke understøtter områdets landskabelige og arkitektoniske kvaliteter.

Byens afgrænsning mod ådalen bør behandles meget varsomt, og eventuel ny bebyggelse bør ikke etableres ude i ådalen eller blokere for de karakteristiske langsgående kig. Man bør værne om de grønne arealer inde i byen og fortsat friholde dem for bebyggelse. Den rumdannende beplantning inde i byen bør sikres.

Den velbevarede bebyggelsesstruktur langs det slyngede vejnet bør skånes for bygninger eller udstykninger, der bryder den eksisterende skala og bebyggelsesmønstret. Landsbyen er sårbar over for nedrivning af udlænger m.m. omkring de tre- og firlængede gårde, der er typiske for Vilslev.

Bebyggelsen er som helhed sårbar over for ændringer af de tækkede og teglhængte tage, bygningernes facader i blank mur (med synlige mursten) samt pudsede og kalkede bygninger.

Gennem rådgivning og en bevarende lokalplan bør det sikres, at de bevaringsværdige bygninger ikke forringes gennem istandsættelser, som ikke tager hensyn til de eksisterende bevaringsværdier.

Vester Vedstedvej og Sdr. Kirkevej har et slynget forløb gennem landsbyen. Landsbykarakteren understreges af de enkle græs-rabatter og den enkle belysning.

Vester Vedsted

Vester Vedsted har en smuk beliggenhed i det flade, vidstrakte marskområde tæt ved Vadehavet og Ribediget. Kirken ligger hævet på en banke i byens midte.

Landsbyen er en vejklungeby, hvor den ældre gård- og husbebyggelse har ligget grupperet i klynger omkring et forgrenet vejnet. I perioden 1864 til 1920 har Vester Vedsted ligget tæt ved den daværende rigsgrænse. Byen har huset Vester Vedsted Højskole siden 1895.

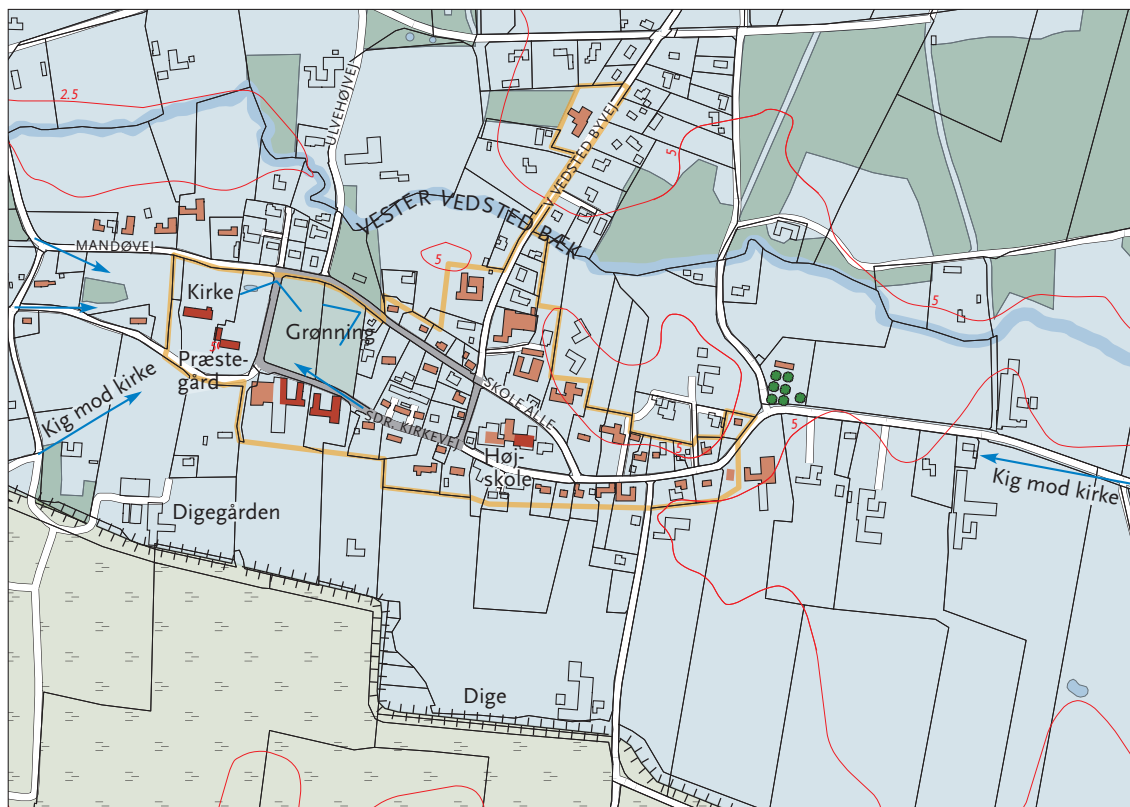
Øst for kirken ligger en stor, åben grønning, der i dag slås jævnlige. Den danner en værdifuld helhed sammen med kirken, præstegården og byens ældre gårde, der er karaktergivende for landsbyen.

Landsbyen har udviklet sig med nyere bebyggelse, som er placeret mellem den ældre gård- og husbebyggelse, bl.a. med flere fine og velproportionerede enfamiliehuse fra begyndelsen af 1900-årene, som er opført i Bedre Byggeskik. Højskolen og det bebyggelsesmiljø, der er vokset op omkring den, præger også oplevelsen af byen. Igennem 1900-tallet har byen udviklet sig langs Vester Vedsted Byvej med bl.a. forsamlingshuset fra 1910 og skolen fra 1940.

Mod vest er grønningen delvis bebygget med en lille gruppe nyere rækkehuse, der danner en selvstændig struktur. Landsbyens afgrænsning mod syd og vest er særdeles velbevaret, og området mellem landsbyen og Fløjdiget udgør en særlig kvalitet for byen. Omkring nogle af de ældre gårde og huse er bevaret små sommerdiger. Mod øst er overgangen mellem bebyggelse og landskab præget af nyere bygninger til landbrugsproduktion med større haller og siloer. Flere af de ældre gårde og huse er præget af ombygninger.

Vester Vedsted Kirke og præstegård er beliggende på byens højeste punkt i et meget fint samspil med den karakteristiske grønning.

Sårbarhed og anbefalinger

Landsbyen er særlig sårbar over for yderligere bebyggelse eller beplantning på de grønne arealer i byens midte og omkring kirken. Det gamle vejforløb, der er bevaret som sti og markvej omkring kirken, er ligeledes sårbart over for indgreb. Den karakteristiske byprofil, der præges af kirketårnet, vil blive forringet ved opførelse af flere siloer og andre høje bygninger eller anlæg. Byen er tillige følsom over for bebyggelse eller tæt beplantning imellem den nuværende bebyggelses afgrænsning og Fløjdiget. Man bør friholde den åbne grønning i byens midte for yderligere bebyggelse og fastholde den nuvæ-

ende enkle karakter på belægnings m.m. Nye bygninger til landbrugsproduktion bør følge den eksisterende skala og bebyggelsesmønster.

Man bør fastholde strukturen med de ældre gårdanlæg i landsbyen og sikre, at de vedligeholdes og istandsættes med teknikker og materialer, der understøtter de enkelte bygningers bevaringsværdier. Dette gælder i lige så høj grad de fine enfamiliehuse m.m., der er opført med inspiration fra Bedre Byggeskik.